

Lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi avioliittolain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 172/2021 vp)

Naisjärjestöjen Keskusliitto kiittää lakivaliokuntaa mahdollisuudesta lausua hallituksen esityksestä pakottamalla solmitun avioliiton purkamisesta. Liitto kannattaa erillissäätelyä, mutta pitää **riittämättömänä mahdollisuutta avioliiton kumoamiseen**. Pakkoavioliiton uhreilla tulee olla mahdollisuus avioliiton mitätöintiin, jossa ei ole avioeron oikeusvaikutuksia. **Naisjärjestöjen Keskusliitto myös katsoo, ettei ulkomaille alaikäisenä solmittuja avioliittoja tule tunnustaa Suomessa missään olosuhteissa.**

Avioliiton kumoaminen

Esityksessä ehdotetaan muutettaviksi avioliittolakia, oikeudenkäymiskaarta ja tuomioistuinmaksulakia siten, että pakottamalla solmitun avioliiton purkaminen kumoamalla mahdollistuisi. Kumotun avioliiton oikeusvaikutukset vastaisivat avioeron oikeusvaikutuksia sillä erotuksella, että kumotun avioliiton seurauksena puolison siviilisäätö palautuu siihen, mikä se oli ennen kumotun avioliiton solmimista. Ehdotus liittyy pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmassa olevaan kirjaukseen pakkoavioliittojen mitätöinnistä osana turvallisen oikeusvaltion kehittämistä ja rikosuhrien aseman parantamista.

Naisjärjestöjen Keskusliitto kannattaa esitystä, joka mahdollistaisi pakkoavioliiton uhreille avioliiton päättymisen muutoinkin kuin eroamisen kautta. Liiton näkemyksen mukaan pakottamalla solmitun avioliiton uhreilla tulee kuitenkin olla mahdollisuus myös avioliiton mitätöintiin.

Naisjärjestöjen Keskusliitto painottaa, että naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemiseksi laaditun **Istanbulin sopimuksen mukaan pakkoavioliitot ovat naisiin kohdistuvaa väkivaltaa** ja ihmisoikeusloukkaus, johon liittyy myös muita vakavien rikosten tunnusmerkkejä: väkivaltaa tai sen uhkaa, vapaudenriistoa ja taloudellista hyväksikäyttöä. Sopimuksen 32 artikla edellyttää valtioita toteuttamaan tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että pakottamalla solmitut avioliitot voidaan mitätöidä, kumota tai purkaa aiheuttamatta uhreille kohtuutonta taloudellista tai hallinnollista taakkaa. Artiklan tavoitteena on muun muassa, että pakottamalla solmitun avioliiton päättymisestä ei seuraisi naisille ja tytöille siviilisäädyn muutoksesta aiheutuvia kielteisiä seurauksia. Suomen on Istanbulin sopimuksen 32 artiklan ja GREVIO:n Suomella antamien suositusten mukaisesti lainsäädäntömuutoksella mahdollistettava pakkoavioliiton uhreille avioliiton päättymisen muutoinkin kuin eroamisen kautta.

Naisjärjestöjen Keskusliiton näkemyksen mukaan **pakkoavioliiton uhrin tulee saada itse valita avioeron, kumoamisen ja mitätöinnin välillä**. Suurimassa osassa Euroopan unionin jäsenmaita siviilioikeudellinen sääntely sisältää säännöksen pakottamisen tai uhkaamisen alaisena solmitun avioliiton päättämisestä. Tavallisinta on, että pakottamalla solmittu avioliitto pystytään mitätöimään. Liitto ei pidä riittävänä sitä, että esityksen mukaan kumoamisen myötä avioliiton seurauksena puolison siviilisäätö palautuu siihen, mikä se oli ennen kumotun avioliiton solmimista. Jos kumoamisen oikeusvaikutukset ovat samat kuin avioerossa, valtio ei riittävällä tavalla tunnusta, että avioliittoon pakotetun kohdalla on tapahtunut vääryys ja että hänen perus- ja ihmisoikeuksiaan on loukattu.

Kumoamisen oikeusvaikutukset eivät monissa tilanteissa turvaa pakkoavioliiton uhrin asemaa, vaan ne voivat mahdollistaa hyväksikäytön jatkumisen kohtuuttoman pitkään. Osa avioliitoista solmitaan ainoastaan hyväksikäytön tarkoituksessa. Kumoamisvaihtoehto jättäisi hyväksikäyttäjälle edelleen oikeuden päättää lapsen asioista ja hyödyntää avioliittoon pakotetun omaisuutta sekä mahdollisuuden kontrolloida pakotettua oikeudenkäynnin aikana. Jos avioliittoon pakotettu on taloudellisesti paremmassa asemassa, pakottaja voi vaatia tasinkoa pakotetun omaisuudesta avio-oikeuden nojalla. Tämä voi johtaa kohtuuttomiin tilanteisiin, etenkin kun avioliitto on voinut jo aiheuttaa merkittävät taloudelliset tappiot ja velat.

Naisjärjestöjen Keskusliitto muistuttaa, että **myös Suomessa solmitaan pakkoavioliittoja** ja esiintyy pakkoavioliittoon rinnastettavia epävirallisia avioliiton kaltaisia järjestelyitä. Ulkomaille solmittu pakkoavioliitto olisi mahdollista jättää tunnustamatta Suomen oikeusjärjestyksen vastaisena, jolloin sen oikeusvaikutukset mitätöityvät. Tämä vaihtoehto ei kuitenkaan ole mahdollinen Suomessa solmittujen avioliittojen kohdalla. Sen vuoksi lakiin tarvitaan mitätöinnin mahdollistava erillissäätely.

Naisjärjestöjen Keskusliitto korostaa, että lapsen oikeudet eivät Suomessa ole sidottuja avioliittoon. Mitätöinnissä lapsen ja aikuisen asemaa ei myöskään ole välttämättä säännellä samalla tavalla.

Pakkoavioliitossa syntyneen lapsen etu ei välttämättä edellytä avioliiton rinnastamista vapaaehtoisesti solmittuun avioliittoon. Lapsen oikeudet eivät Suomessa ole sidottuja avioliittoon. Eduskunnassa oleva HE vanhemmuuslaiksi (HE 132/2021 vp) antaa mahdollisuuden isyyden tunnustamiseen lapsen syntymän jälkeen, ja tarvittaessa lastenvalvojalla on velvollisuus ajaa kannetta oikeudessa isyyden selvittämiseksi ja toteamiseksi. Kun lapselle on vahvistettu isä, säilyy myös mm. lapsen perintöoikeus ja oikeus elatusapuun.

Vaikka aikuisten välinen suhde ei säilyisi, voi vanhemmuussuhde hyvinkin säilyä. Lapsen ja aikuisen oikeusvaikutuksia on mahdollista säännellä eri tavoin. Oikeusvaikutusten mitätöinnin ei olisi välttämättä koskea lapsen asemaa, sillä lapsen ja avioliittoon pakotetun oikeudet voivat toteutua parhaiten käsittelemällä oikeusvaikutuksia eri tavalla. Keskeisintä on, että naisen ja lasten taloudellinen ja sosiaalinen asema turvataan myös mitätöinnin yhteydessä, eikä mitätöinti saa heikentää avioliittoon pakotetun ja lasten asemaa.

Naisjärjestöjen Keskusliitto on huolissaan siitä, että pakottaminen tulkitaan oikeuskäytännössä siten, ettei tunnusteta kaikkia tilanteita, joissa on ollut kyse pakottamisesta avioliittoon. Näyttötaakka avioliittoon pakottamisen toteen näyttämisestä ei saa muodostua liian korkeaksi. Avioliittoon pakottamisen siviilioikeudellisessa käsittelyssä tulisi harkita käännetyn todistustaakan soveltamista. Näin tulisi olla etenkin silloin, jos ainakin toinen avioliiton osapuolista on tai oli avioliiton solmimishetkellä alle 18-vuotias. Vaihtoehtoisesti tulisi harkita, riittääkö avioliittoon pakottamisen näyttäminen toteen todennäköisin syin, kun kyse on siviilioikeudellisesta prosessista. Esimerkiksi Ruotsissa ulkomaista avioliittoa ei tunnusteta muun muassa silloin, kun on todennäköistä, että avioliitto on solmittu pakottamalla.

Kumoamisen ja mitätöinnin hakeminen on tehtävä helpoksi ja maksuttomaksi. **Liitto kannattaa, että asian käsittelystä tuomioistuimessa ei peritä tuomioistuinmaksulaissa tarkoitettua hakemusmaksua, ja että avioliiton kumoamishakemukselle ei esitetä määräaikaa.** Mitätöinnin ja kumoamisen mahdollisuudesta ja sen oikeusvaikutuksista on tiedotettava asianmukaisesti siten, että tieto saavuttaa asianosaiset. Mitätöintiä tai kumoamista hakeneelle osapuolelle on tarjottava juridista ja muuta tarvittavaa neuvontaa, apua käytännön asioiden järjestämisessä sekä tarvittaessa taloudellista tukea ja suojelua.

Ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen

Avioliittolakia ehdotetaan muutettavaksi siten, että ulkomailla alaikäisenä solmittu avioliitto tunnustetaan vain erityisestä syystä, jos ainakin toisella aviopuolisoista oli avioliiton solmimishetkellä asuinpaikka Suomessa.

Naisjärjestöjen Keskusliiton näkemyksen mukaan alaikäisenä ulkomailla solmittuja avioliittoja ei tule tunnustaa Suomessa missään tilanteessa.

Naisjärjestöjen Keskusliitto muistuttaa, että kysymys alaikäisten avioliitoista on vahvasti sukupuolittunut ja koskee erityisesti tyttöjä. Näin kysymys on lasten oikeuksista ja niiden toteutumisesta. Suomessa kumottiin alaikäisavioliittojen mahdollistama säännös alkuvuodesta 2019, mutta kumoamisen yhteydessä ei muutettu ulkomailla solmittujen avioliittojen tunnustamiseen liittyviä säännöksiä. Lapsiavioliitto loukkaa tyttöjen ihmisoikeuksia ja estää usein koulutukseen pääsyn ja oppimisen, altistaa raskauksille ja äitiyteen sekä lisää riskiä lähisuhdeväkivaltaan (WHO, 2013). Tämä pätee myös Suomessa.

Lainsäädäntö on päivitettävä sellaiseksi, että se suojelee kaikkia Suomessa oleskelevia lapsia yhtäläisesti avioliiton solmimispaikasta tai lapsen kansalaisuudesta riippumatta. Lastenoikeuksien Keskusliitto lausui alaikäisavioliittojen sääntelytarpeesta 2018, että lasten asettaminen erilaiseen asemaan taustansa perusteella on erittäin ongelmallista lapsen oikeuksien sopimuksessa turvautun syrjimättömyyden näkökulmasta. Lapsen oikeuksien sopimuksen 2 artikla edellyttää, että sopimusvaltiot kunnioittavat ja takaavat yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet kaikille niiden lainkäyttövallan alaisille lapsille ilman minkäänlaista lapsen, hänen vanhempiansa tai muun laillisen huoltajansa rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen, etniseen tai sosiaaliseen alkuperään, syntyperään tai muuhun seikkaan perustuvaa erottelua. Kaikki lapset Suomessa, kansalaisuudesta ja kotipaikasta riippumatta, ovat oikeutettuja samantasoiseen suojaan.

Naisjärjestöjen Keskusliiton näkemyksen mukaan ulkomailla solmitut lapsiavioliitot tulee katsoa kaikissa tapauksissa Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaiseksi ilman tapauskohtaista harkintaa silloin, kun puolisoista toinen on alle 18-vuotias avioliiton tunnustamisen tullessa Suomessa tarkasteluun. Esimerkin tällaisesta lainsäädäntömuutoksesta tarjoaa

Ruotsissa 1.1.2019 voimaan astunut lakimuutos, jonka seurauksena ulkomailla solmittuja lapsiavioliittoja ei edes tapauskohtaisen harkinnan perusteella tunnusteta riippumatta lapsen yhteydestä Ruotsiin. Sen mukaan ulkomaista avioliittoa ei tunnusteta muun muassa silloin, kun jompikumpi puolisoista oli avioliiton solmimisen hetkellä alaikäinen. Avioliitto voidaan kuitenkin painavista syistä tunnustaa, jos molemmat osapuolet ovat sittemmin täyttäneet 18 vuotta riippumatta siitä, onko heillä liittynyt Ruotsiin vai ei. Ruotsin hallituksen näkökulma on ollut se, että **lapsia tulisi suojella muilla keinoin kuin tunnustamalla avioliitto ja sen mukana tulevat oikeusvaikutukset**. Näin ollen ensisijaisia suojakeinoja ovat lapsen oikeudet ja intressit eivätkä avioliitto-oikeudelliset säännökset. Jos lapsi ei saa huolta vanhemmaltaan, julkisvallalla on velvollisuus huolehtia lapsen huollosta. Lapsi ei näin ollen tarvitse avioliiton mukanaan tuomia oikeusvaikutuksia, vaan lapsen oikeudet voidaan ja tulee toteuttaa muilla tavoin.

Hallituksen esityksen mukaan muualla solmittua alaikäisavioliittoa ei pidettäisi pätevänä Suomessa, jos ainakin toisella aviopuolisoista oli avioliiton solmimishetkellä asuinpaikka Suomessa, ellei siihen ole "erityisiä syitä". Esitysluonnoksen mukaan erityiseksi syyksi mainitaan avioliiton tunnustamatta jättämisestä avioliiton osapuolille aiheutuvat kohtuuttomat seuraukset tai se, että aviopuolisoilla on yhteinen lapsi ja avioliiton tunnustaminen on lapsen edun mukaista. Vaarana on, että avioliiton alaikäinen puoliso eli yleensä tyttö, tulee painostetuksi antamaan erityinen syy. Käytännössä perustelut voisi antaa miespuolinen puoliso tytön myötäillessä. **Vaarana on myös se, että käytännöksi muodostuu, että yhteinen lapsi nähtäisiin automaattisesti erityiseksi syyksi ilman tapauskohtaista harkintaa.**

Vaikka lapsiavioliitossa ei joidenkin näkemysten mukaan ole aina kyse pakkoavioliitosta, on ilmeistä, että erityisesti raskauteen liittyvissä tapauksissa poikkeuslupahakemusten taustalla saattaa olla suostuttelua ja painostusta, joka liittyy tyttöjen seksuaalisuuden kontrollointiin. Kuten pakkoavioliittojen esiintymistä ja ilmituloa Suomessa käsittelevässä selvitysmuistiossa (2017) todetaan, **ovat vapaaehtoisien, järjestetyn ja pakkoavioliiton rajat usein epäselviä**. Painostuksen ja pakottamisen toteennäyttäminen voi olla mahdotonta, mutta sen mahdollisuus otettava huomioon aina, kun kyseessä on lapsi. Mikäli painostusta esiintyy, on kyseessä määrätelmällisesti pakkoavioliitto. **YK:n ja useiden kansainvälisten lapsen oikeuksia ajavien järjestöjen selkeä kanta on se, ettei lapsi voi milloinkaan antaa pätevää suostumustaan avioliittoon. Tämä on myös Suomen lainsäädännön lähtökohta. Näin ollen lapsiavioliitto on myös pakkoavioliitto, eikä sitä tule tunnustaa missään olosuhteissa.** Valtiolla on velvollisuus suojella alaikäistä pakkoavioliitolta ja on velvollinen korjaamaan mahdollinen loukkaus niin hyvin kuin vain on mahdollista. Kaikkien alaikäisavioliittojen tunnustamista, riippumatta siitä, onko kummallakaan osapuolella asuinpaikkaa Suomessa, tulisi säännellä yhtäläisesti.

Tyttöjen ja naisten oikeuksien kokonaisvaltainen edistäminen vaatii ulkomailla solmittujen alaikäisten avioliittojen tunnustamatta jättämistä. Suomen ulkoministeriö on sitoutunut edistämään lapsiavioliittojen lopettamista maailmassa. Siihen olisi Suomella mahdollisuus mitätöimällä myös ulkomailla solmitut avioliitot. Muun muassa YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CEDAW) linjaa, että avioliiton solmimiselle tulee säätää alaikäraja. Suomi on myös sitoutunut YK:n kestävä kehityksen Agenda 2030:n tavoitteisiin, joiden tavoitteena on mm. lopettaa lapsi- ja pakkoavioliitot.

LA 39/2019 vp Lakialoite laeiksi rikoslain 25 luvun ja avioliittolain 19 §:n muuttamisesta

Lakialoitteessa 39/2019 vp ehdotetaan rikoslain 25 luvun ja avioliittolain 4 luvun 19 pykälän muuttamista tarkoituksena kriminalisoida pakkoavioliitot erillisillä rikoslain pykälillä sekä mahdollistaa pakkoavioliiton mitätöinti hakemuksesta.

Naisjärjestöjen Keskusliitto näkee pakkoavioliittojen erilliskriminalisoinnin välttämättömänä ja kannattaa pakkoavioliittojen mitätöintimahdollisuutta, mutta toteuttaisi molemmat joiltakin osin eri tavoin, kuin lakialoitteessa esitetään.

Naisjärjestöjen Keskusliitto näkee lakialoitteen hyvin perusteltuna ja tukee siinä esitettyjä huomioita tarpeesta säätää lailla pakkoavioliittojen kriminalisoinnista ja mitätöinnistä. Istanbulin sopimuksen 37 artikla edellyttää sopimusvaltioita toteuttamaan tarvittavat lainsäädäntökeinot varmistaakseen, että aikuisen tai lapsen tahallinen pakottaminen avioliittoon taikka tahallinen houkutteleva ulkomaille tarkoituksena pakottaa hänet avioliittoon säädetään molemmat rangaistavaksi. Tämä huomioidaan myös lakialoitteessa, mikä on erittäin kannatettavaa. **Nykyinen tilanne, jossa pakkoavioliitot on kriminalisoitu ihmiskauppana tai pakottamisena, ei tunnista kaikkia avioliittoon pakottamisen tilanteita ja prosesseja.** Tämän vuoksi liitto näkee erilliskriminalisaation välttämättömäksi.

Liiton mukaan kriminalisoinnissa on kuitenkin keskeistä huomioida myös epäviralliset avioliiton kaltaiset järjestelyt. Epävirallinen liitto voi vaikutuksiltaan olla puolisoille yhtä sitova ja velvoittava kuin siviilioikeudellisesti pätevä avioliitto, minkä lisäksi epävirallisten suhteiden jättäminen sääntelyn ulkopuolelle voisi johtaa lainsäädännön kiertämiseen suosimalla epävirallisia liittoja. Tästä johtuen **avioliittoon pakottamista koskeva pykälä on tärkeää kirjoittaa siten, että tekotavat käsittävät niin avioliittoon**

kuin avioliitonomaiseen suhteeseen pakottamisen. Näin on esimerkiksi ruotsalaisessa avioliittoon pakottamista koskevassa säännöksessä.

Lisäksi pykälän muotoilussa on tärkeää huomioida pakottamisen lisäksi ihmiskauppapykälän mukaisesti henkilön painostaminen tai tämän riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen. Myös näyttövaikeuksiin on syytä kiinnittää huomiota. Tätä voitaisiin helpottaa esimerkiksi ihmiskauppapykälän mallin mukaisella säännöksellä, jossa alaikäiseen kohdistuvan rikoksen täyttyminen ei riipu siitä, onko teon toteuttamisessa käytetty pakkoa tai hyväksikäytetty uhrin haavoittuvaa asemaa. Liitto ottaa kantaa erilliskriminalisoinnin tarkempaan sanamuotoon, kun oikeusministeriön arvomuistio pakkoavioliiton kriminalisoinnista julkaistaan.

Kuten yllä on todettu, liitto kannattaa pakkoavioliiton mitätöintimahdollisuutta, mutta ei määraaika sen hakemiselle. Lisäksi avioliiton mitätöinnin on oltava mahdollista kaikissa tilanteissa, myös silloin, kun avioliittoon pakottamisesta ei ole tuomiota tai kun tuomio on vapauttava. Euroopan ihmisoikeustuomioistuim on ratkaisussaan Ringvold v. Norja (11.2.2003) katsonut, että rikossyytteen hylkäävän tuomion jälkeen oli mahdollista nostaa samaa asiaa koskeva siviilioikeudellinen kanne syyttömyysolettamaa rikkomatta, kun kanne ei ollut perustanut rikossyytettä.

lhannetapauksessa kriminalisointia ja pakkoavioliiton oikeusvaikutusten poistamista valmisteltaisiin yhdessä eikä erillisinä kuten nyt, mutta vähintään esitysten yhteensovittaminen on välttämätöntä.

Naisjärjestöjen Keskusliitto – Kvinnoorganisationernas Centralförbund ry

Eva Biaudet
puheenjohtaja

Terhi Heinilä
pääsihteeri

Lisätietoja:

Terhi Heinilä, pääsihteeri, Naisjärjestöjen Keskusliitto, puh. 040 530 5544, terhi.heinila@naisjarjestot.fi

Merja Kähkönen, vaikuttamisen suunnittelija, Naisjärjestöjen Keskusliitto, puh. 050 546 6688, merja.kahkonen@naisjarjestot.fi

Naisjärjestöjen Keskusliitto – Kvinnoorganisationernas Centralförbund ry on vuonna 1911 perustettu sukupuolten tasa-arvoa edistävien naisjärjestöjen kattojärjestö, johon kuuluu 71 jäsenjärjestöä ja yhteensä noin 400 000 jäsentä. Naisjärjestöjen Keskusliiton tavoitteena on naisten aseman, sukupuolten tasa-arvon ja tyttöjen ja naisten oikeuksien edistäminen.